

Inhoud

Woord vooraf	7
Inleiding	9
1 De prehistorie	13
2 De kerstening ten tijde van de Germanen, Galliërs en Romeinen	33
3 Een christelijke beschaving in de Middeleeuwen	52
4 Rome en Reformatie	70
5 De Nadere Reformatie en de opkomst van de moderniteit	85
6 De eeuw van de Verlichting	104
7 De eeuw van voortgaande moderniteit en Réveil	118
8 Het schaduwland van de twintigste en de eenentwintigste eeuw	134
Slotbeschouwing	160
Noten	167

Inleiding

Jaarlijks maak ik samen met een goede vriend een wandeling langs de Waal. We beginnen in Gorinchem bij de waterpoort. Met de veerboot varen we de Merwede over naar Woudrichem. In Woudrichem lopen we over de stadswal naar het voetveer. De veerman zet ons over en we wandelen naar Slot Loevestein. Van daar lopen we vele kilometers langs de Waal naar Brakel, steken per veer de rivier weer over en lopen langs de Waaldijk terug naar Gorinchem. Vlak voor Gorinchem lopen we langs het kerkje van Dalem. Het is een oud gebouwtje dat al vele stormen en rampen doorstaan heeft. Op de gevelsteen staat:

Den Christenen van Dalem tot eene Oeffenschoole van geloof, hoop en liefde.

Dit kerkje ontroert mij iedere keer als ik er langsloop. Voor mij is dit godshuis langs de dijk bij de rivier een symbool van de christelijke geloofstraditie zoals deze in onze Lage Landen achter de dijken zich heeft ontwikkeld. Ook in Nederland heeft God Zich een Huis gebouwd. Dit Huis is deel van 'het Grote Huis' van de geloofstraditie van de Kerk van alle eeuwen en plaatsen'. 'In Holland staat een Huis.'

Over dat Hollandse Huis achter de dijk gaat dit boek. Vanuit een persoonlijk, christelijk perspectief wil ik een beeld schetsen van de geschiedenis van ons land en de plaats van de christelijke geloofstraditie daarin.² Ik doe dit vanuit de vraag: Wat zijn de kleuren en contouren van de Nederlandse geschiedenis en in hoeverre is haar identiteit door de christelijke geloofstraditie bepaald? Ligt er iets van Gods hand in dit alles?

Deze vraag veronderstelt dat er zoiets is als een Nederlandse identiteit. Het is goed om hierover na te denken, zolang dit maar niet in een nationalistische of superieure zin gebeurt. Ieder land heeft een bepaalde identiteit en die mag er ook zijn. Ik vat de identiteit van een land in een brede en betrekkelijk open zin op als het geheel van alle persoonlijke identiteiten en geschiedenissen van de mensen die dit land hebben bewoond of nog bewonen. Alle mensen zijn door God in het aanzijn gebracht. God schiep hen in de weg van de geschiedenis en door middel van de genetica van hun (voor)ouders. Tegelijkertijd scheppen mensen zelf ook geschiedenis. Zij gaan hun weg door de tijd en Gods hand is over deze geschiedenis.

Ik zou de historie van ons land willen verstaan met behulp van een beeld uit de archeologie. Binnen dit vakgebied spreekt men over de verschillende archeologische lagen van een stad of cultuur. Neem bijvoorbeeld de stad Troje. Zij is ooit voor het eerst gebouwd. Deze oudste fase wordt aangeduid als de eerste archeologische laag (Troje I). Zij werd verwoest, maar nadien opnieuw opgebouwd. Deze fase vormt de tweede archeologische laag (Troje II). Troje is zelfs voor de derde maal verwoest en herbouwd. Deze fase vormt de derde archeologische laag (Troje III).

Met behulp van dit beeld van de archeologische gelaagdheid zou ik de geschiedenis en identiteit van ons land metaforisch willen uitdrukken. De grond waarop het Grote Huis achter de

dijk staat, is mijns inziens opgebouwd uit acht archeologische lagen, die acht achtereenvolgende perioden van onze geschiedenis vormen en waarin onze identiteit zichtbaar wordt.

Ik wil in dit boek deze acht archeologische lagen onderscheiden en in chronologische volgorde schetsen: de prehistorie van de Lage Landen (hoofdstuk 1), de kerstening ten tijde van de Germanen, de Galliërs en de Romeinen (hoofdstuk 2), de christelijke Middeleeuwen (hoofdstuk 3), de kerk van Rome en de Reformatie (hoofdstuk 4), de Nadere Reformatie en de opkomst van de moderniteit (hoofdstuk 5), de eeuw van de Verlichting (hoofdstuk 6), de eeuw van voortgaande moderniteit en Réveil (hoofdstuk 7) en het schaduwland van de twintigste en eenentwintigste eeuw (hoofdstuk 8). Ik eindig met een slotbeschouwing waarin ik stilsta bij de vraag wat nu ten diepste onze identiteit is.

Het is mijn overtuiging dat alleen hij die zijn geschiedenis kent het heden en de toekomst kan verstaan. In een klaslokaal op de middelbare school waarop ik heb gezeten, de Guido de Brès te Rotterdam, hing een anoniem gedichtje aan de muur. De woorden van dit gedicht geven uitdrukking aan de overtuiging van waaruit dit boek geschreven is:

*Bezint u op het oude,
opdat gij het onthoudt,
en kracht moegt winnen
om het nieuwe te ontginnen.*

De prehistorie

Inleiding

Als lagereschooljongen fietste ik op de vrije woensdagmiddagen vaak naar Den Donk, een klein Alblasserwaards gehucht op een prehistorische terp aan de Boezem van de Overwaard. Altijd als ik met mijn fiets deze heuvel beklom, bekwam mij het gevoel dat ik een oeroude wereld betrad. In gedachten zag ik hier onze vroegste voorouders voor me, hoe ze onder de blauwe hemel leefden, woonden en zwoegden op het groene land tussen de rivieren. Ik stelde me voor hoe de bewoners van de omliggende dorpen, telkens wanneer het water van Lek en Merwede over het land kwam, vluchtten naar Den Donk om daar te blijven tot het water zakte.

Tijdens de lessen vaderlandse geschiedenis van meester Stout, waarin hij dia's liet zien van een dorp uit de prehistorie, dagdroomde ik over deze Donkse oerwereld en zag mezelf daar rondlopen als een tijdgenoot.

Over die prehistorische tijd gaat dit hoofdstuk. De cultuur die in deze eeuwen is ontstaan in ons land, vormde de eerste archeologische laag waarop het Grote Huis van de latere christelijke geloofstraditie is gebouwd. Zij is onze 'donkere moedergrond' (Ida Gerhardt). Wat voor wereld was dit? Wat was haar identiteit? Welk religieus licht viel er over haar? Was zij in heidense

donkerte gehuld of scheen er over haar reeds iets van het licht Gods?

Wie spreekt over de vroegste geschiedenis van ons land, kan niet om het vraagstuk van de datering heen. Daarom begin ik dit hoofdstuk met een beknopte plaatsbepaling ten aanzien van de datering van de prehistorie van ons land. Voorts schets ik een beeld van deze prehistorische wereld. Ik sluit af met een korte conclusie.

Datering van de prehistorie

Wie vanuit christelijk perspectief over de prehistorie van ons land spreekt, kan niet om een plaatsbepaling ten aanzien van het door het evolutiedenken bepaalde standaardmodel heen. In vrijwel alle literatuur over de prehistorie van ons land wordt immers uitgegaan van dit standaardmodel. Kun je dit model wel rijmen met een christelijk geschiedbeeld en een bijbelse chronologie? De meningen zijn hierover verdeeld en dit dwingt mij om mijn standpunt ten aanzien van de standaarddatering te bepalen.

De standaarddatering

Volgens het standaardmodel van het evolutionisme is het universum 13,77 miljard jaar geleden door toeval ontstaan door een Big Bang of oerknal. Door middel van een zeer lang proces van differentiatie en strijd zijn uit de lagere soorten de hogere soorten ontstaan. Deze soorten hebben een ingebouwde drang tot zelfontwikkeling. Het proces van zelfontwikkeling wordt door evolutionisten veelal beschreven in termen van evolutionair voordeel (giraffen hebben lange nekken dan wel willen lange nekken hebben omdat ze dan beter bij voedsel in bomen kunnen).

Ongeveer 200.000 jaar geleden ontwikkelde zich in Oost-Afrika uit intelligente apensoorten de *homo sapiens*. Vele evolutionisten gaan uit van één gemeenschappelijke afstamming van de mensheid; anderen erkennen meerdere oorspronkelijke voorouderparen.

Europa bevond zich volgens het evolutionisme tussen 350.000 en 150.000 jaar geleden in de Voorlaatste IJstijd. In ons land stuwde het ijs het land op, waardoor zich her en der heuvels vormden en grote zwerfkeien achterbleven. Tussen 50.000 en 15.000 jaar geleden bevond Europa zich in de Laatste IJstijd. Ons land was toen geheel onbewoond. Ongeveer 45.000 jaar geleden kwam de *homo sapiens* vanuit Oost-Afrika naar Europa en 15.000 jaar geleden trok hij ons land binnen. Aldus begon rond 13.000 voor Christus in ons land de prehistorie.

De prehistorie wordt onderverdeeld in drie fasen. Per cultuur verschilt de chronologie van de prehistorie. In Europa en daarmee ook in ons land begonnen deze fasen later dan in het Oude Nabije Oosten. Voor ons geldt de volgende chronologie:

1. Steentijd (13.000-2000 v.Chr.)
 - a. Oude Steentijd of paleolithicum
(13.000-8800 v.Chr.)
 - b. Midden Steentijd of mesolithicum
(8800-5300 v.Chr.)
 - c. Nieuwe Steentijd of neolithicum
(5300-2000 v.Chr.)
2. Bronstijd (2000-825 v.Chr.)
3. IJzertijd (825-1 n.Chr.)

Binnen dit model wordt ervan uitgegaan dat religie evolutionair gezien een betrekkelijke laatkomer op het toneel is. Pas vanaf een zeker evolutionair niveau begon de mens religieus te worden: door middel van religie zou de mens macht kunnen uitoefenen over de natuur en over de stamgenoten. Religie

wordt zo in termen van evolutionair voordeel beschreven en verklaard.

Mijn kritiek op de standaarddatering³

Het evolutiedenken gaat uit van het methodologisch atheïsme ofwel het beginsel dat God en geloof binnen de wetenschap geen plaats hebben. Ik kan hierin niet meegaan. Mijn persoonlijke geloof in God maakt het voor mij zowel existentieel als rationeel onmogelijk om God buiten de wetenschap te sluiten. Wetenschap is voor mij een vorm van God beminnen met het verstand. Ik kan eenvoudigweg niet leven met een boedelscheiding van geloof en wetenschap (dualisme). Ik wil slechts leven vanuit een verbinding van geloven en weten (monisme). Ik aanvaard daarom het methodologisch atheïsme niet en kies voor het methodologisch theïsme.

Ik sluit hierbij aan bij de traditie van Augustinus en Anselmus, waarbinnen geloof en rede met elkaar worden verbonden vanuit het geloof als vertrekpunt: 'Ik geloof opdat ik wete.' (Augustinus)⁴

Volgens mij is deze door het geloof bepaalde persoonlijke keuze wetenschappelijk gezien ook goed verdedigbaar. Immers, zowel het methodologisch atheïsme als het methodologisch theïsme zijn wetenschapsfilosofisch gezien basisaannames of axioma's die in zichzelf rusten en die niet te bewijzen zijn. Er wordt, bijvoorbeeld, binnen het evolutionisme uitgegaan van een Big Bang, zonder dat men aantoont waar het basismateriaal dat een oerknal mogelijk maakt, vandaan komt. De Big Bang is daarmee een axioma: een aanname die in zichzelf rust. Dit axioma wordt bovendien gedragen door een naturalistisch en materialistisch wereldbeeld: de werkelijkheid is volstrekt toevallig ontstaan en de soorten zijn gericht op zelfreproductie en evolutionair voordeel.⁵

De theorie van evolutionair voordeel veronderstelt een bewuste keuze van genen of soorten tot zelfreproductie en eigen voor-

deel. Waar komt echter de wil vandaan die tot deze keuze leidt? Veronderstelt het hebben van een dergelijke wil niet een veel later en hoger bewustzijnsstadium dan het stadium waarin een soort op dat moment verkeert? Op mij komt deze notie van de door evolutionair voordeel gedreven wil over als een seculiere vervorming van het christelijke wilsidee.

Ook religie zou een evolutionair voordeel hebben. Door middel van religie kan door leiders macht worden uitgeoefend. Ik zal niet ontkennen dat macht en religie soms een gevaarlijk mengsel kunnen zijn, maar wanneer men religie louter in machtstermen verstaat, neemt men haar volstrekt niet serieus. Men doet geen recht aan de diepste intenties van gelovigen. En bovendien: hoe zijn opoffering of martelaarschap te verstaan in termen van evolutionair voordeel? Worden we martelaar om daarmee postuum macht uit te oefenen of om beroemd te worden? Ik beschouw dit denken in termen van evolutionair voordeel als een vorm van absurd reductionisme. Bovendien: als het waar is dat we door middel van religie evolutionair voordeel zoeken, dan geldt dit voor alles en dus ook voor het evolutiedenken zelf. Evolutiedenken is een vorm van machtsuitoefening en zijn macht is voorwaar zeer groot.

Naast deze meer wijsgerige kritiek is er ook kritiek te geven op een aantal andere aannames waar het evolutiedenken veelal stilzwijgend van uitgaat. Binnen het evolutiedenken neemt men bijvoorbeeld aan dat de voortgaande beweging van de tijd continu is, maar is dit ook zo? Er bestaan ook andere visies.⁶

Tevens neemt men binnen de zogeheten C-14-dateringsmethode aan dat koolstof (C-14) een halveringstijd heeft van 5736 jaar en dat na tien van dergelijke perioden van 5736 jaar de hoeveelheid C-14 praktisch nihil is (een plant die geen C-14 meer bevat, zou dan 57.360 jaar oud zijn). Maar hoe kun je precies weten dat dit zo is?

De dendrochronografie ofwel datering door middel van vergelijking van de jaarringen van bomen is preciezer, maar zij gaat niet verder terug dan 9000 jaar.

Kortom: men moet eerlijk de eigen aannames benoemen. Voorzichtigheid is hier geboden.

Ik begrijp niet goed waarom vele christenen het evolutiedenken proberen te incorporeren in hun theologie.⁷ Het theïstische evolutiedenken verbindt geloof en wetenschap (monisme) en zal daarom reeds op wetenschapsfilosofisch basisniveau botsen op de door de atheïstisch evolutionisten voorgestane scheiding van geloof en wetenschap (dualisme).

Volgens het evolutiedenken was de werkelijkheid reeds voor de komst van de mens een jungle waarin de wet van het eten en gegeten worden en het recht van de sterkste gold. Volgens mij is dit niet te rijmen met de noties in de Schrift die wijzen in de richting van een zeer goede schepping van een hof, waarin de dieren in harmonie leefden met elkaar en met de mens en waarin alleen vruchten, planten en zaden werden gegeten. Het lijden van de schepping geldt als een negatief gevolg van de zonde waar heel de schepping onder zucht (Rom. 8:22). Ik kan dit lijden van de schepping alleen begrijpen als een gevolg van de zonde en van het handelen van de mens. Op mij komen de pogingen om de Schrift te harmoniseren met het evolutiedenken krampachtig en gezocht over en ze overtuigen mij niet. Ik besef overigens heel goed dat het een complexe zaak is hoe men het Woord leest en interpreteert. En toch kan ik het Woord, zoals ik dat naar beste weten en kunnen lees en interpreteer, uiteindelijk niet rijmen met het evolutieperspectief.

Een alternatieve visie

Waar sta ik dan zelf? Ik zou mijn positie willen typeren als creationisme in ruimere zin.⁸ Hiermee bedoel ik een vorm van scheppingsdenken waarbinnen ik van een relatief korte tijds-